

MEDICI TRANSILVĂNENI PREOCUPAȚI DE ÎMBOGĂȚIREA LITERATURII MEDICALE

CRISTIAN MATEI

Universitatea „1 Decembrie 1918” din Alba Iulia

Secolul al XVIII-lea, pe lângă faptul că au fost consemnate o mulțime de boli epidemice și venerice care au decimat populația transilvăneană, înregistrează din punct de vedere al evoluției științei medicale tranziția de la medicina empirică, bazată pe tratamente rudimentare la cea științifică, bazată pe noi cercetări în domeniu. În Transilvania au apărut medici autohtoni, care își vor finaliza studiile de medicină în străinătate și prinși de curentul vremii, vor îmbunătăți bibliografia medicală cu noi scrieri. Pe lângă medicii străini de diferite naționalități întâlnim primii medici români (aparitia lor este la început sporadică)¹. Procesul de constituire a corpului medical autohton se afla în desfășurare, în raport cu dezvoltarea economico-socială².

Primele tipărituri medicale românești apar în Transilvania sub formă de foi volante fiind vorba de ordonanțele guberniale și decretele imperiale emise de Curtea de la Viena și Guberniul transilvan, având ca scop ridicarea nivelului stării de sănătate a populației autohtone. Pe lângă acestea, întâlnim acum o serie de medici transilvăneni care au redactat studii medicale, atât în Principat cât și în spațiul Imperiului Habsburgic, unele dintre ele având ca temă principală: ciuma, apele minerale, colica, dieta și plantele medicinale.

Ciuma. În Transilvania găsim la începutul secolului al XVIII-lea activând cea mai importantă personalitate medicală, de origine maghiară, **Ferenc Pariz Papai**, care a deschis drumul altor medici transilvăneni. Lista începe cu medicul, de origine maghiară, **Samuel Köleséri**, născut în 1663 în Oradea. A studiat medicina la vechea Universitate din Leyda (Leiden), unde obține diploma de doctor în medicină, filosofie și teologie. Trebuie menționat faptul că, bursierii din Transilvania, trimiși de autoritățile locale la studii în străinătate, erau obligați să se întoarcă în mijlocul comunității pentru a-și valorifica cunoștințele. Studenții de naționalitate maghiară obișnuiau să studieze în centrele universitare din Leiden și Franeker, pe când sașii, întreținând legături strânse cu frații lor din Germania, își trimiteau bursierii la Wittemberg, Leipzig, Jena, Basel și Strasbourg³. După încheierea studiilor, Köleséri s-a reîntors în Principat, la Sibiu, unde în scurt timp a devenit medic al orașului, iar mai târziu „doftor” al Guberniului Transilvaniei. Datorită cunoștințelor sale excepționale și în alte

¹ Bologa 1927, p. 20.

² Bărbulescu 2015, p. 52-63; Contribuțiuni 1955, p. 44.

³ Bologa 1980, p. 304-305.

domeniului în afară de medicină, i s-a încredințat funcția de inspector general al minelor de aur din Transilvania, după care a ocupat postul de secretar și în sfârșit cel de consilier gubernial⁴. Köleséri a desfășurat o activitate remarcabilă și în domeniul literar, publicând peste 40 de lucrări din domeniul medicinei, istoriei, filosofiei și filologiei. Pentru meritele sale științifice a fost ales în 1719 membru al Academiei *Imperialis Naturae Curiosorum*⁵. În ce privește apariția operelor sale medicale, trebuie precizat faptul că vor vedea lumina zilei, între anii 1700-1730, mai multe lucrări de medicină, tipărite în limba latină, destinate celor instruiți în școli superioare. La începutul carierei sale a fost preocupat de flagelul reprezentat de ciumă. *Pestis Daciae anni 1709 scrutinium et cura*⁶ a apărut la Sibiu în anul 1709. Descrie epidemia de ciumă din 1709, reprezentând primul tratat de epidemiologie efectuat de un medic originar din Transilvania. Conform informațiilor redată de autorul *Bibliografiei Româno-Maghiare*, aflăm că virusul endemic a fost adus în Transilvania din Moldova, descriind cazurile observate și menționând totodată o serie de leacuri care puteau fi folosite. În cartea lui Köleséri au fost cuprinse primele informații legate de faptul că populația transilvăneană considera molima ca fiind venită de la diavol, predominând credința în stafii⁷. Preocupat de ravagiile produse de ciumă Köleséri a dat la tipar, la Cluj în anul 1719, două lucrări, una sub titlul *Köleséri Sámuel Tanéts adása. Melyet az 1717 estztendöben uralkodó pestisnek alkalmatosságával, a közönséges jóhozindulattal viseltetvén déakul közönségessé tett. Aztán pedig magyarul is kinyomtatott*⁸. Autorul informa că prima dată publicația a fost redactată în limba latină, dar pentru populația din Imperiu, vorbitoare a limbii maghiare, a dorit să o traducă și tipărească și în maghiară. Cea de-a doua lucrare a fost scrisă în limba latină, sub titlul *Monita antiloimica occasione pestis a. 1719, Claudiopoli recrudescens et passim per Transylvanian grassantis*⁹, oferind informații de ordin epidemiologic asupra ciumei din Cluj din anul 1719. Ultima lucrare din categoria medicală a lui Köleséri este *A rendes orvoslásnak közönséges regulái*, publicată pe secțiuni în perioada 1723-1730, într-un calendar apărut la Cluj¹⁰. În lucrare tratează regulile pe care ar trebui un medic să le aibă în vedere în munca de zi cu zi.

⁴ Contribuțiuni 1955, p. 143-144.

⁵ *Ibidem*, p. 144.

⁶ Veress 1931, I, nr. 282, p. 156.

⁷ *Ibidem*, nr. 282, p. 156. Autorul menționează faptul că judele și bătrânii districtului Alba au dezgropat, din cele 34 de persoane decedate de pe urma valului epidemic, un bărbat, două femei și o fată, pe care i-au întors cu fața în jos în sicriu și le-au înfipt câte un țăruș în inimă, considerând că astfel vor alunga molima din sânul comunității.

⁸ Veress 1931, I, nr. 292, p. 160.

⁹ Contribuțiuni 1955, p. 144.

¹⁰ *Ibidem*, p. 144.

Cartea lui Köleséri, de o importanță aparte, recunoscută atât în străinătate cât și între granițele țării, pentru care a primit acel loc în *Academia Naturae Curiosorum*, a fost *Auraria romano-dacica*¹¹, tipărită la Sibiu în anul 1717, fiind prezentat trecutul minelor de aur din Transilvania, în principal condițiile de trai și bolile apărute la mineri. Köleséri a murit în anul 1732 la Debrecen.

Dintre medicii sași ai Veacului Luminilor, preocupați de stoparea epidemiilor de ciumă a fost **Martinus Lange**. Născut la Brașov în anul 1753, a studiat medicina la Göttingen, Viena și Trnava. Întorcându-se în patrie, a fost numit „physicus” la Făgăraș, unde nu a poposit mult și a plecat la Brașov, în postul nou înființat de „physicus”. Medicul brașovean, a dat dovadă de spirit cultural acerb scriind pentru popor douăsprezece opere. Prima lucrare în domeniul medicinei a fost *Rudimenta Doctrinae Peste*, apărută la Viena, în 1784, în care descrie cu lux de amănunte epidemia de ciumă din Țara Bârsei¹². A publicat și a doua ediție *Rudimenta doctrinae de Peste quibus additae sunt observationes pestis Transilvanicae anni 1786*, cu adăugiri și completări, cu date privind epidemia de ciumă din Ardeal din anii 1784-1786, tipărită la Viena în 1791¹³. Pe lângă tratatele de epidemiologie din Transilvania, și-a extins interesul și asupra spațiului extracarpatic, fiind probabil, conștient de căile de pătrundere a bolii dinspre Țara Românească și Moldova spre Transilvania. În anul 1787 a publicat lucrarea *Von der Glaubwürdigkeit der neuesten Pestberichte aus der Moldau und Walachei und Beurtheilung der bisherigen Contumazen*, despre ciuma din Țara Românească și Moldova¹⁴. De o mai mare valoare ca și conținut și informație transmisă a fost *Recensio remedium praecipuorum Transilvanis domesticorum*, apărută la Viena în 1788¹⁵. Studiul conține, printre altele, și o scurtă prezentare geografică a instituțiilor medicale din Brașov. Preocupat și de epizootiile care bântuiau prin Transilvania, a tipărit un studiu în limba germană, la Sibiu în 1790¹⁶, care a fost tradus pe urmă și în limba maghiară, tipărit la Cluj, în următorul an¹⁷. În *Historia icterorum epidemicorum*¹⁸, apărută într-un periodic în anul 1791, Lange prezenta pentru prima dată analiza clinică a hepatitei epidemice, descoperită la Brașov în anul 1786. Pe timpul cât a fost medic primar în Secuime a notat într-un jurnal, intitulat *Anni Medici*¹⁹, toate problemele medicale cu care se confrunta populația

¹¹ Veress 1931, I, nr. 292, p. 160; Contribuțiuni 1955, p. 144.

¹² Veress 1931, II, nr. 635, p. 29.

¹³ *Ibidem*, nr. 750, p. 71.

¹⁴ *Ibidem*, nr. 680, p. 47.

¹⁵ *Ibidem*, nr. 681, p. 47; Contribuțiuni 1955, p. 161; Spielmann 1980, p. 361.

¹⁶ Veress 1931, II, nr. 734, p. 66.

¹⁷ *Ibidem*, nr. 771, p. 81.

¹⁸ *Ibidem*, nr. 750, p. 71.

¹⁹ Contribuțiuni 1955, p. 161.

autohtonă, dar care din păcate a rămas în manuscris, medicul îmbolnăvindu-se în jurul anului 1791 (a decedat următorul an în urma unui icter).

Ape minerale, colică, dietă și plante medicinale. Preocupat de dietă, colică și ape minerale a apărut în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea o altă figură reprezentativă a medicinei transilvănene, maghiarul **Ștefan Matyús** (1725-1802). Matyus s-a născut în localitatea Chibed din comitatul Mureș. În primii ani de școală a frecventat Colegiul din Târgu-Mureș, iar după terminarea claselor primare s-a prezentat în fața unei comisii, pentru a obține o bursă de studii la o universitate din străinătate. Câștigând bursa, a urmat cursurile de medicină ale Universității din Utrecht unde Colegiul din Târgu Mureș avea o fundație pentru bursieri²⁰. După doi ani de studii a intrat în posesia diplomei de doctor în medicină, dar nu s-a întors acasă, ci și-a dezvoltat cunoștințele în centrele din Göttingen, Marburg și Viena. În anul 1757, pe timpul epidemiei de ciumă a revenit în țară, unde în scurt timp, în anul 1758, a ajuns medic primar al județului Mureș și al Târnavelor, iar pe lângă această demnitate a mai deținut și funcția de prim judecător al comitatelor²¹. Lucrarea principală a lui Matyus a fost *Dietetica*, scrisă în două volume, publicate, primul în 1762, iar al doilea în 1766 la Cluj²², în care erau dezbătute nu numai probleme de ordin medical, igienic și al științelor naturii, ci și de educație fizică, de pedagogie și filosofie. În fiecare capitol autorul încearcă să atragă atenția asupra unei dezvoltări a corpului uman în urma executării unor exerciții corecte și a unei alimentații bogate. Pe lângă problema de sănătate corporală dezbătea și problema igienei, apoi bolile apărute în rândul populației active în anumite bresle²³. Observând că lucrarea de mari proporții prezintă interes pentru publicul cititor, a dat tiparului din Bratislava între anii 1787-1793, *Ó és új diaetetica*, o enciclopedie în șase volume de proporții imense având peste 3000 de pagini²⁴. Ambele publicații sunt străbătute de un spirit iluminist, câștigat de autor pe timpul frecventării studiilor în străinătate. Pe lângă cele două lucrări, mai poate fi amintit și studiul *De aquis Radnensibus*²⁵, în care prezintă izvoarele minerale principale din zona Rodnei, dar din păcate rămas în manuscris, și *Gesundbrunnen der Österreichen*²⁶, tipărită la Viena în 1777, un rezumat al studiului amintit, trimis balneologului Krantz, prin care dorea să îl informeze, cu date noi, precise, despre izvoarele minerale de la capătul Imperiului. Lucrările au fost apreciate nu numai în secolul al XVIII-lea ci și în cel următor. Autorul transilvănean a decedat, la vârstă destul de

²⁰ Spielmann, Lazăr-Szini 1962, p. 177.

²¹ Contribuțiuni 1955, p. 166.

²² Petrik II, p. 695; Spielmann, Lazăr-Szini 1962, p. 179; Spielmann 1980, p. 312.

²³ Spielmann, Lazăr-Szini 1962, p. 187-189.

²⁴ Petrik, II, p. 695; Spielmann 1980, p. 312.

²⁵ Spielmann, Lazăr-Szini 1962, p. 179, Spielmann 1980, p. 315.

²⁶ Spielmann, Lazăr-Szini 1962, p. 179.

înaintată, la Târgu-Mureș, lăsând biblioteca sa, compusă din 1300 de volume, Colegiului Reformat din localitate, astăzi Biblioteca Teleki.

În anul 1774, de sub teascurile tipografiei vieneze a lui Joseph Kurzböck, a ieșit la lumină cartea medicului brașovean **Lucas Wagner**, *De aquis medicatis Magni Principatus Transsylvaniae*²⁷, prima lucrare de balneologie scrisă de un medic autohton, în care sunt menționate 77 de izvoare minerale. Autorul lucrării a examinat patru dintre ele, restul fiind cercetate de alți medici transilvăneni: **Vasarhely Samuel**, **Zagoni Gabor**, **Adam Chenot**, **Jacob Hutter**, și nu în ultimul rând de **Ștefan Matyús** care a descris nouăsprezece dintre ele²⁸. Doctorul **Samuel Racz**, originar din Banat, a publicat la Buda în anul 1777, lucrarea *Orvosi oktatoak*²⁹, în care este descrisă boala de colică a minerilor transilvăneni. El a fost profesor la Facultatea de Medicină din Buda și se presupune că a trecut la catolicism după care și-a maghiarizat și numele³⁰.

O personalitate distinsă a Transilvaniei secolului al XVIII-lea, a fost doctorul **Francisc Nyulas** (1758-1802). Provenea din mediul rural, iar studiile medicale le-a început la Universitatea din Viena, le-a continuat la cea din Buda, încheindu-le în jurul anului 1788. S-a reîntors în Transilvania stabilindu-se la Gherla, unde a studiat timp de zece ani apele minerale din zona Rodnei. Concluziile sale au fost publicate în anul 1800, în lucrarea despre izvoarele minerale transilvănene, *Az erdély országi orvos vizeknek bontásáról közönségesen*³¹, tipărită la Cluj, în trei volume de mari proporții, fiind cea mai importantă creație științifică din domeniul balneologiei. Ca medic și-a desfășurat activitatea în scopul combaterii epidemiei de ciumă din 53 de comune, fiind inițiatorul vaccinării antivariolice în Transilvania, tipărind, la Cluj (1802), broșura *Kolozsvári tehén himlő*³². Cartea este valoroasă din punct de vedere al prezentării trecutului medical transilvănean, și menționează că românii din Făgăraș și Cluj, cunoșteau metoda antivariolică empirică³³. În anul 1808, Nyulas dădea spre tipărire tot la Cluj, lucrarea *Specificatio omnium vegetabilium pharmaceuticorum in Pharmacopoea Austriaco-provincialis de anno 1794 comprehensorum*³⁴, despre drogurile vegetale din farmacopeea austriacă, în care descria și 69 de specii de plante medicinale din Transilvania. Nyulas a murit în anul 1808, ultima lucrare a apărut postum.

²⁷ Petrik, III, p. 821; Veress 1931, I, nr. 550, p. 277. Andrei Veress și Petrik Géza în studiile lor, plasează lucrarea în anul 1773.

²⁸ Spielmann 1980, p. 348.

²⁹ Dicționar 1975, p. 85.

³⁰ Bologa 1930, p. 25-26.

³¹ Petrik, II, p. 897; Spielmann 1980, p. 316.

³² Petrik, II, p. 897; Veress 1931, II, nr. 894, p. 130; Spielmann 1980, p. 317.

³³ Contribuțiuni 1955, p. 169.

³⁴ Dicționar 1975, p. 100.

Profesorul de botanică al Universității din Leipzig, **Johann Hedwig**, originar din Brașov, a fost membru în numeroase academii și a luat parte la activități științifice. Posedând un spirit de autor înăscut, a tipărit mai multe lucrări, iar cea mai de seamă a fost în domeniul biologiei *Theoria generationis et fructificationibus et experimentis superstructa. Dissertatio, quae praemio ab Academia imperiali Petropolitana pro anno 1783 proposito, ornata est. Petropoli 1784*³⁵, tipărită la Sankt Petersburg, în anul 1784³⁶. Cu această lucrare și-a câștigat titlul de cel mai mare botanist al vremii. Johann Hedwig, nu a scris nici un tratat despre patologia bolilor. Era obligatorie menționarea sa, deoarece a fost un transilvănean care a creat un renume țării prin munca sa acerbă.

Guvernul transilvan a declarat un interes special pentru cercetările legate de utilizarea apelor minerale. La sfârșitul secolului al XVIII-lea i-a propus doctorului **Samuel Pataki** (1765-1824) să realizeze o cercetare mai aplicată asupra izvoarelor minerale din Transilvania, decât a făcut-o înaintașul său Nyulas. Doctorul Samuel Pataki provenea din vechea familie de medici clujeni. Samuel Pataki a urmat studiile la Facultățile de Medicină din Göttingen, Viena și Budapesta, obținând titlul de doctor în medicină (chirurg și ginecolog). Revenit în țară a fost numit, din 1812, protomedic al Ardealului și referent gubernial în probleme sanitare. Pataki a publicat în 1820 rezultatele cercetărilor sale cu titlul *Descriptio physico-chemica aquarum mineralium Transsylvaniae. Jussu exc. R. Gubernii in compendio redacta*³⁷, operă apărută la Buda. Cinci ani înainte de apariția studiului amintit, în tiparnița Liceului Regesc din Cluj a publicat o foaie volantă intitulată *Semnele din care se poate cunoaște ciuma*³⁸.

În domeniul dieteticii deschis de Ștefan Matyus s-a înscris la începutul veacului al XIX-lea medicul **Iosif Szotiyori**, originar din Aiud, care și-a susținut teza de doctorat în anul 1800. Alături de predecesorii săi a popularizat vaccinarea antivariolică, și a contribuit la fondarea primului spital din Târgu-Mureș (1812). În anul 1830, a publicat la Cluj o lucrare de dietetică intitulată *Diététikai rövid katekhezis*³⁹, destinată școlilor maghiare de la sate și orașe.

La granița dintre Iluminism și Romantism, istoria culturii românești moderne din Transilvania a înregistrat o etapă aparte prin viața și opera medicului **Vasilie Popp** (1789-1842). Pe lângă lucrarea de medicină *Dissertatio inauguralis historico-medica de funeribus plebejis Daco-Romanorum sive hodiernorum Valachorum et quibusdam circa ea abusibus [...]*⁴⁰, tipărită la

³⁵ *Ibidem*, p. 165.

³⁶ Petrik, II, p. 89.

³⁷ Dicționar 1975, p. 105.

³⁸ Brătescu 1988, p. 206-209; Răduțiu, Gyémánt 1981, p. 280-281.

³⁹ *Ibidem*, p. 193, Spielmann 1980, p. 327.

⁴⁰ Popp 2004.

Viena în anul 1817 și *Disertație despre tipografiile românești*⁴¹, apărută în anul 1838 la Sibiu, autorul a fost preocupat de evidențierea elementelor de balneologie românească înainte de Revoluția de la 1848-1849⁴², prin lucrarea *Despre apele minerale de la Arpătac, Bodoc și Covasna* (Sibiu, 1821)⁴³. După finalizarea studiilor universitare la Viena și obținerea titlului de doctor în filozofie, la 24 decembrie 1814, și a doctoratului în medicină, la 19 iulie 1817, Vasile Popp s-a stabilit la Brașov. Până în anul 1820 a solicitat în nenumărate rânduri Guberniului transilvan acordarea unui post stabil în rețeaua sanitară⁴⁴, sau de profesor al Catedrei de Filozofie de la Seminarul Ortodox din Sibiu, fără a le primi. În anul 1821 a solicitat conducerii orașului Brașov un certificat de liberă practică pe care îl va și obține. Trebuie să precizăm faptul că Vasile Popp a fost ales în toamna anului 1820 ca profesor al Seminarului de la Socola din Iași alături de alți erudiți ardeleni, cum au fost: Ioan Costea Nițu, Vasile Bob Fabian și Iosif Manfi⁴⁵. Activitatea culturală și politică a lui Vasile Popp în capitala Moldovei a durat doar câteva luni, din cauza evenimentelor revoluționare din anul 1821 fiind nevoit să revină pe meleaguri ardeleni. Perioada de după revenirea la Brașov a fost una propice pentru omul de cultură, cercetând izvoarele minerale ale Transilvaniei din punct de vedere balneologic. În acest climat a apărut cartea *Despre apele minerale*, fiind considerată, până la un anumit nivel al cercetării științifice, un punct de plecare pentru realizarea unei terminologii medicale în limba română⁴⁶.

Lucrarea a fost scrisă pentru cei ce doreau păstrarea sau recuperarea stării de sănătate de odinioară, și nu pentru cei care se luau după moda timpurilor acelea, ca să frecventeze băile minerale. Autorul a inserat în carte o mulțime de sfaturi pornind de la *Diethetica trupului și a inimii sub întrebuințarea apelor minerale*⁴⁷, pentru a demonstra încă o dată proprietățile apelor minerale din Transilvania.

Opera realizată de Vasile Popp la începutul secolului al XIX-lea justifică aportul activității medicilor transilvăneni cu studii la „Alma Mater Viennensis” pentru îmbunătățirea stării de sănătate a populației transilvănene. În acest cadru s-a înscris și **Paul Vasici** prin lucrările de dietă apărute la Buda și Brașov în 1831, respectiv 1844. Titlurile sunt *Dietetica sau învățătura a păstra întreaga sănătate*⁴⁸ și *Macrobotica sau măiestria de a lungi viața după Hufeland*⁴⁹.

⁴¹ BRM, III, nr. 46736, p. 928.

⁴² Mârza, Mârza 2009, p. 405-411.

⁴³ BRV III, nr. 1126, p. 382. Exemplar Aflat la Biblioteca Central Universitară, Colecții Speciale, Cota BRV. 1126; Veress 1931, II, nr. 1130, p. 231.

⁴⁴ Iszak 1968, p. 123-136.

⁴⁵ Mârza, Mârza 2009, p. 407.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 407.

⁴⁷ Popp 1821, p. 33-36.

⁴⁸ BRM, IV, nr. 70599, p. 698.

Aproximativ într-o sută de ani, în Transilvania și-au manifestat interesul pentru viața mai sănătoasă a populației numeroși medici. I-am avut în vedere, pe cei care au fost activi și în scris. Medicii, care au publicat importante lucrări de specialitate, s-au bazat pe observațiile de zi cu zi din care au rezultat lucrările lor de sinteză. În literatura medicală au intrat și lucrările care pentru informațiile lor, au fost traduse din alte limbi, dar în general numai din latină, maghiară și germană. Important este că a început să se formeze literatura de specialitate în domeniu.

Transylvanian Physicians Preoccupied with Enriching Medical Literature

ABSTRACT

Medicine as science flourishes in the XVIIIth century. The Transylvanian area was familiar with this phenomenon, more and more young people of Transylvania being encountered studying in important university centres from Europe such as Vienna, Leiden, Göttingen, Trnava, Utrecht or Buda. Once returned to Transylvania medicine university graduates professed in this area, and following their personal experience subsequently have published specialised works on different subjects: plague, hepatitis, mineral waters, diet etc. There are analysed works of personalities of Transylvanian medical science such as Samuel Köleséri, Martinus Lange, Lucas Wagner, Francisc Nyulas, Samuel Pataki, Johann Hedwig, Iosif Szotiyori and Vasile Popp.

Abrevieri bibliografice

- Bărbulescu 2015 – Constantin Bărbulescu, *România Medicilor. Medici, țărani și igiena rurală în România de la 1860 la 1910*, București, Editura Humanitas, 2015
- Bologa 1927 – Valeriu Bologa, *Contribuțiuni la istoria medicinei în Ardeal*, Cluj-Napoca, Editura Institutului de arte grafice Ardealul, 1927
- Bologa 1930 – Valeriu Bologa, *Începuturile Medicinei Științifice Românești*, Cluj-Napoca, Tipografia foii „Lumea și Țara”, 1930
- BRM II - IV - *Bibliografia Românească Modernă*, vol. II-IV, București, Editura Academiei Române, 1986-1996
- BRV III – Ioan Bianu, Nerva Hodoș, Dan Simonescu, *Bibliografia Românească Veche 1508-1830*, vol. III, 1809-1830, București, Editura Academiei Române, 1912-1936
- Brătescu 1988 – Gheorghe Brătescu, *Grija pentru sănătate. Primele tipărituri de interes medical în limba română (1581-1820)*, București, Editura Medicală, 1988
- Contribuțiuni 1955 - *Contribuțiuni la Istoria Medicinei în R. P. R.* sub redacția prof. dr. Valeriu Bologa, București, Editura Medicală, 1955
- Dicționar 1975 – *Dicționar cronologic. Medicină și farmacie*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975
- Izsák 1968 – Samuil Izsák, „Propunerea doctorului Vasile Popp din 1820 privind crearea catedrei de poliție medicală la Lyceum medico-chirurgium din Cluj”, în *Studii de istoria medicinei*, Cluj, 1968, p. 123-136

⁴⁹ BRM, II, nr. 26795, p. 639; Mărza, Mărza 2009 , p. 410.

- Mârza, Mârza 2009 - Eva Mârza, Iacob Mârza, „Elemente de Balneologie la polihistorul transilvănean Vasile Popp (1789-1842)”, în *Sașii și concetățenii lor ardeleni. Studia in Honorem Dr. Thomas Nägler*, Alba Iulia, Editura Altip, 2009, p. 405-411
- Petrik II-III - Petrik Géza, *Bibliographia Hungariae 1712-1860*, vol. II-III, Budapesta, 1890-1891
- Popp 2004 – Vasile Popp, *Dissertatio inauguralis historico-medica de funeribus plebejis Daco-Romanorum sive hodiernorum Valachorum et quibusdam circa ea abusibus. Despre înmormântările comune la daco-români*, studiu introductiv, ediție, note și indice de Iacob Mârza și Marius Rotar, rezumat Laura Stanciu, tradusă din limba latină de Andreea Mârza, Alba Iulia, Editura Aeternitas, 2004
- Popp 1821 – Vasile Popp, *Despre apele minerale de la Arpătac, Bodoc și Covasna*, Sibiu, 1821.
- Răduțiu, Gyémánt 1981 – Aurel Răduțiu, Ladislau Gyémánt, *Repertoriul actelor oficiale privind Transilvania tipărite în limba română 1701-1847*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981
- Spielmann 1980 – Jozsef Spielmann, *Restituiri istorico-medicale*, București, Editura Kriterion, 1980
- Spielmann, Lazăr-Szini 1962 - Jozsef Spielmann, Karola Lazăr-Szini, „Un precursor al igienei în patria noastră, Istvan Matyus”, în *Din istoria medicinei românești și universale*, București, Editura Academiei Republicii Populare Române, 1962
- Veress 1931 I-II – Andrei Veress, *Bibliografia Româno-Ungară, românii în literatura ungară și ungarii în literatura română (1473-1780)*, Vol. I-II, București, Cartea Românească, 1931

Cuvinte-cheie: Transilvania, medicină, lucrări științifice, secolul al XVIII-lea, ciumă

Key words: Transylvania, medicine, scientific works, XVIIIth century, plague